

FERENCZI SÁNDOR ELFELEJTETT ÍRÁSA ELÉ

A magyar pszichoanalitikus elmélet utóbbi évtizedekben föllendült kutatása a dolog természeté szerint jelentős részben alapozó jellegű: össze kell gyűjteni, számba kell venni azt, amit értelmezni és megítélni akarunk. E munka keretében elkészült Ferenczi Sándor magyar nyelvű publikációinak bibliográfiája is, ám ez – értelemszerűen – nem lehet teljes. Bibliográfia, amelyik „mindent” regisztrál, nincs; ez legföljebb eszmény. Több jel szerint számos Ferenczi-írás előkerülésével is lehet még számolni.

Az alábbiakban egy, nem is nagyon eldugott írását teszem közzé. A *Századunk* (a hajdani *Huszedik Század* két világháború közötti folytatása, reinkarnációja) 1930-ban az 524–525. lapokon közölt egy hozzászólást Ferenczi Sándortól, *Magatartástan* címmel. Ez az írás, bár a bibliográfia nem regisztrálja,* több szempontból is fontos szöveg. Érdekes tárgya: a behaviorizmus, amelyet ő magatartástannak fordít, s legalább ennyire érdekes, hogy ez a hozzászólás személyes amerikai emlékeiből is fölidéz néhány mozzanatot. S érdekes az írás azért is, mert – bár rövid szövegről van szó – ereje teljében mutatja Ferenczit.

A cikk, amely eredetileg levélnek íródhatott (a levélformát legalábbis még a publikált változat is részben őrzi), fölveti azt a kérdést, kivel állt kapcsolatban a lapnál Ferenczi? A *Századunk*nak akkor két szerkesztője volt, Vámbéry Rusztem és Varró István. Mivel a napi ügyeket jórészt Varró intézte, valószínű, hogy Ferenczi nála jelentkezett írásával. Ez megnyit egy lehetséges kutatási irányt: érdemes lenne fölmérni a *Századunk* körével való kapcsolatának alakulását.

A szöveget eredeti helyesírása szerint közlöm.

L. A.

* Azóta a „Ferenczi Sándor magyarul megjelent írásai” című összeállításban (www.mtapi.hu/thalassa/ferenczi-hu.html) regisztrálásra került. Köszönet érte Lengyel Andrásnak (a szerk.).

MAGATARTÁSTAN

Kedves Szerkesztő Barátom!

Bocsáss meg, hogy ezúttal filológiai kérdésbe kontárkodom bele; az ember néha kénytelen az új szavak helyes vagy tévútra vezető alkotására is felfülni. Referensetek (Sy.), az angol „behaviourism” kifejezést „magatartás-lélektan”-nak fordítja magyarra. Aki a referátumot figyelemmel elolvassa,¹ rögtön láthatja, hogy Mr. Watson, az új tan megépítője semmitől sem irtózik annyira, mint a „lélek” vagy „psziche” szavaktól és éppen azért dolgozta ki tanát és adott neki külön nevet, hogy elkülönítse azt mindentől, ami eddig lélektannak nevezte magát, vagy amiben tudatnak, lelki motiváltságnak bárminemű szerepet juttattak. A tudatosság szerinte a már kész, automatikus, motiválatlan, csupán a véletlen egyidejűség ismétlődési kényszerétől kiváltott élettani mozgáshoz utólagosan kapcsolódik, mint afféle jelentőségtelen tükröződés. Igazságtalan dolog a szerzővel szemben, ha a tanításait összefoglaló szóképbe az előtte leggyűlöletesebb *lélek* szót újra becsempésszük és helyesebb, ha megmaradunk a behaviourism szószerinti fordításánál, ami nem lehet más, mint *magatartás-tan*.

A magam mesterségének egyik mellékterménye, hogy a referens különben oly precíz és lucidus közlésébe becúsított egyetlen, bár feltűnő botlás mellett sem tudok megjegyzés nélkül elmenni és hogy kénytelen vagyok annak tudatalan indokoltságára is utalni. A referens tévedése u. i. szerintem maga sem véletlen: nem jelent kevesebbet, mint a Watson tanításának legélesebb, bár elfojtott kritikáját, melyet a referátum enyhíteni igyekszik. *Tényleg lehetetlen* feltételezett reflexmozgásokról tárgyalni, anélkül, hogy előbb, vagy utóbb be ne csempésszünk valamit, ami már nem pusztán külső megfigyeléssorozat, hanem belső (lelki) élmény. Ez a baleset megtörtént magával dr. Watsonnal is, akinek amerikai tartózkodásom alatt egy előadását végighallgattam 1927-ben. Az előadás színhelye Newyork előkelő hölgyeinek egyik közművelődési klubja volt. Az azt megelőző vacsoránál az elnöknő, alighanem szándékosan, Watson mellé ültetett, aki egyenesen felszólított, hogy előadása után nyilvánítsak véleményt, vagy bírálatot a hallgatóság előtt. Európai szokásokra hivatkozva, azt

¹ L. Szemlénk f. é. októberi számának 484. oldalán. [A *Századunk* szerkesztőjének jegyzete.]

feleltem, hogy tudományos problémákat talán nem célszerű nyilvános dialektikai produkció formájában tárgyalni, de ellenvetésem úgylátszik hatástalan maradt, mert dr. Watson előadásában, mely tele volt heves invektívákkal mindennel szemben, amiben a *lélek* szó bármikép szerepel (így a pszichoanalízissel szemben is), végül személy szerint aposztrofált engem, mint jelenlevőt. Nem térhettem ki a provokálás elől és bekapcsolódva W. dr. egy kísérletébe, melyben leírja, hogy fehér egerek, ha egyszer zajtól megijedtek, minden hasonló helyzetben zaj nélkül is megriadnak, azt kérdeztem: honnan tudja W., hogy azok a fehér egerek meg voltak riadva. Láttam a viselkedésükön (behaviour) – volt a válasz. De honnan tudja W. úr, hogy ez a viselkedés „megriadás”? Persze csak onnan – feleltem rá magam –, hogy W. úr *a valamikor magán tapasztalt lelki élményt* (a megriadás érzetét) észrevétlenül és tudattalanul beleasszociálta az egerek viselkedésének látszólag objektív leírásába és ezzel el is árulta, hogy az egész „magatartástan” sem más, mint lélektani tapasztalatok hangos tagadása és lappangó érvényesítése. Szívesebben vállalom – mondtam végül – a „psziche” szó használatával együtt járó „tudománytalanság” vádját, mint az olyan áltudományosságot, amely tökéletességének látszatát csak tisztázatlan módszertanának köszönheti.

Remélem, hogy e soraim után a „Századunk” referense is osztja majd azt a véleményemet, hogy a „magatartás-lélektan” elnevezés nemcsak tévedés volt, hanem egyúttal éles kritika is.

Benne lévén az anekdotizálásban, nem hallgathatom el egy másik amerikai élményemet sem, mely első tengerentúli kirándulásom idejéből, 1909-ből származik és véletlenül érdemben is összefügg a megelőzővel. Kétségtelen, hogy Watson dr. tanítása lényegileg nem más, mint a James–Lange-féle, tisztán physiológiai indulatelmélet ad absurdum vitele, aminthogy tudtommal Watson valamikor Jamesnek személy szerint is volt a tanítványa. (Ám ebben tévedhettek.) Nos, még fiatalon ért engem az a szerencse, hogy a bostoni Harvard egyetemnek Freud professzor tiszteletére tartott ünnepségén beszélgethettem William Jamesszel, Amerikának eddig legnevesebb filozófusával. Nem hiszem, hogy csupán hajlott kora adná a magyarázatát annak, hogy az érzelmek lelkiségének ez az egykori nagy tagadója élete végén általában és velünk folytatott társalgása során is nyíltan vallotta, hogy őt már csak a tudomány szerint „misztikus” és „mysteriózus” élmények foglalkoztatják. Szerénységem tiltotta, hogy megkérdézzem Jamest, hogyan vélekedik új élményei óta az óra elnevezett indulatelméletről. Mindenesetre rokonszenvesebben hatott a nagy tudós őszinte vallomása, még ha a túlzottság benyomását keltette is, mint évekkel azután a késői tanítvány hangos önelégültsége.

Dr. Ferenczi Sándor